

Nález Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 1735/10 ze dne 12. 5. 2011, N 90/61 SbNU 405

Podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody - právo odsouzeného na projednání věci v jeho přítomnosti a posuzování zákonných předpokladů pro podmíněné propuštění

Nález Ústavního soudu - III. senátu složeného z předsedy senátu Jiřího Muchy a soudců Vladimíra Kůrky a Jana Musila (soudce zpravodaj) - ze dne 12. května 2011 sp. zn. III. ÚS 1735/10 ve věci ústavní stížnosti D. S. proti usnesení Krajského soudu v Plzni ze dne 20. 4. 2010 č. j. 9 To 151/2010-36, jímž krajský soud zrušil usnesení okresního soudu a sám znovu rozhodl tak, že zamítl stěžovatelu žádost o podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, za účasti Krajského soudu v Plzni jako účastníka řízení a za účasti 1. Okresního soudu Plzeň-město, 2. Okresního státního zastupitelství Plzeň-město a 3. Krajského státního zastupitelství v Plzni jako vedlejších účastníků řízení.

Usnesení Krajského soudu v Plzni ze dne 20. 4. 2010 č. j. 9 To 151/2010-36 a usnesení Okresního soudu Plzeň-město ze dne 18. 2. 2010 č. j. 3 PP 15/2010-27 se zrušují.

Odůvodnění

I.

1. Ústavní stížností, doručenou Ústavnímu soudu dne 15. 6. 2010, splňující všechny náležitosti ve smyslu zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů, se stěžovatel domáhal zrušení v záhlaví označeného usnesení Krajského soudu v Plzni, neboť jím měla být dotčena jeho základní práva garantovaná článkem 36 odst. 1, článkem 8 odst. 2 a článkem 40 odst. 6 Listiny základních práv a svobod (dále jen "Listina") a článkem 95 odst. 1 Ústavy.

2. K porušení uvedených ústavních práv mělo dle stěžovatele dojít zejména tím, že stížnostní soud vydal své rozhodnutí v neveřejném zasedání bez slyšení odsouzeného, který tak byl zbaven možnosti vyjádřit se ke skutkovým zjištěním a zejména ke změněné právní argumentaci, o níž stížnostní soud opřel své zamítavé rozhodnutí. Ačkoli stížnostní soud správně rozhodl, že podmínky pro podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody je třeba posuzovat podle nového trestního zákoníku, který je pro pachatele příznivější než předchozí právní úprava, dopustil se de facto analogického pochybení jako soud první instance, neboť svou argumentaci o údajném nesplnění podmínek podmíněného propuštění zdůvodnil závažností spáchaného trestného činu; takové kritérium však bylo již dávno z trestního zákona vypuštěno a v době rozhodování k němu nebylo možno přihlížet.

II.

3. Z obsahu ústavní stížnosti, z obsahu napadeného rozhodnutí a z vyjádření účastníků řízení, jakož i ze spisu Okresního soudu Plzeň-město sp. zn. 3 PP 15/2010, který si Ústavní soud vyžádal, se zjišťuje:

4. Stěžovatel (v trestní řízení odsouzený) byl rozsudkem Krajského soudu v Praze ze dne 5. 12. 2006 č. j. 2 T 13/2006-2389 ve spojení s rozsudkem Vrchního soudu v Praze ze dne 26. 9. 2007 sp. zn. 9 To 53/2007 odsouzen pro trestné činy podvodu podle § 250 odst. 1 a 4 a pro trestné činy zpronevěry podle § 248 odst. 1, odst. 2 a odst. 3 písm. c) tr. zák. (zkratkou "tr. zák." je označen tehdy platný trestní zákon č. 140/1961 Sb., ve znění pozdějších předpisů) k úhrnnému nepodmíněnému trestu odnětí svobody v trvání osmi let. Tento trest je v současné době vykonáván ve věznici s ostrahou; konec trestu připadá na 21. 3. 2013.

5. Odsouzený vykonávající trest odnětí svobody od 21. 3. 2005 (kdy byl vzat do vazby) po odpykání poloviny trestu požádal dne 4. 1. 2010 o podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody.

6. Okresní soud Plzeň-město svým usnesením ze dne 18. 2. 2010 č. j. 3 PP 15/2010-27 žádost odsouzeného zamítl. Ve svém rozhodnutí dospěl k závěru, že podmínky pro podmíněné propuštění z výkonu trestu je třeba posuzovat podle ustanovení § 61 starého trestního zákona č. 140/1961 Sb., ve znění pozdějších předpisů, za jehož účinnosti došlo k odsouzení. Soud konstatoval, že odsouzený splňuje dvě zákonem stanovené podmínky pro podmíněné propuštění, totiž: 1. že odsouzený ve výkonu trestu svým chováním a plněním svých povinností prokázal polepšení, 2. může se od něho očekávat, že v budoucnu povede řádný život. Podle soudu však nebyla splněna třetí podmínka, jejíž existenci dovozoval z ustanovení § 62 odst. 1 tr. zák., podle níž osoba odsouzená za trestný čin podvodu podle § 250 odst. 4 tr. zák. může být podmíněně propuštěna až po výkonu dvou třetin uloženého trestu odnětí svobody. Soud proto žádost jako předčasné podanou zamítl.

7. Proti zamítavému prvoinstančnímu rozhodnutí okresního soudu podal odsouzený stížnost. Namítal, že soud měl při rozhodování postupovat nikoliv podle starého trestního zákona, nýbrž podle nového trestního zákoníku č. 40/2009 Sb. (dále též jen "TZ"), který byl účinný v době rozhodování soudu o podmíněném propuštění, protože tento nový trestní zákoník je pro pachatele příznivější (§ 2 odst. 1 TZ). Nový trestní zákoník již neobsahuje v ustanovení § 88 odst. 4 TZ (na rozdíl od ustanovení § 62 odst. 1 starého tr. zák.) ve výčtu trestných činů ty trestné činy, za něž byl stěžovatel odsouzen, a proto podmíněné propuštění mělo být přípustné již po výkonu poloviny uloženého trestu.

8. Za zmínku stojí, že stížnost ve prospěch odsouzeného podala i státní zástupkyně Okresního státního zastupitelství Plzeň-město, ta však svou stížnost později vzala zpět (č. l. 32 spisu 3 PP 15/2010).

9. Krajský soud v Plzni svým usnesením ze dne 20. 4. 2010 č. j. 9 To 151/2010-36 v neveřejném zasedání zrušil prvoinstanční usnesení okresního soudu a sám znovu rozhodl ve věci tak, že žádost obviněného o podmíněné propuštění zamítl.

10. Stížnostní soud shledal, že stížnost odsouzeného je důvodná v tom směru, že okresní soud měl při posuzování podmínek podmíněného propuštění postupovat podle nového trestního zákoníku, který byl účinný v době jeho rozhodování. Protože nové ustanovení § 88 odst. 4 TZ skutečně neobsahuje odkaz na ty trestné činy, za něž byl stěžovatel odsouzen, mohlo k jeho podmíněnému propuštění dojít již po výkonu poloviny uloženého trestu. Krajský soud konstatoval, stejně jako soud první instance, že odsouzený ve výkonu trestu svým chováním a plněním svých povinností prokázal polepšení.

11. Stížnostní soud však dospěl k závěru (na rozdíl od soudu první instance), že nebyla splněna další zákonná podmínka stanovená v § 88 odst. 1 písm. a) TZ, totiž, že se může "od něho očekávat, že v budoucnu povede řádný život"; proto žádost odsouzeného o podmíněné propuštění zamítl.

III.

12. Ústavní stížnost byla zaslána k vyjádření všem účastníkům a vedlejším účastníkům. Krajský soud v Plzni žádné své vyjádření nezaslal. Vyjádření vedlejších účastníků se od sebe výrazně liší jak co do jejich postoje k argumentaci ústavní stížnosti, tak co do hodnocení opodstatněnosti ústavní stížnosti.

13. Okresní soud Plzeň-město ve svém vyjádření ze dne 3. 8. 2010 připouští, že "mohlo u odsouzeného S. dojít k porušení jeho ústavně garantovaných práv, byť se jednalo o důsledek nejasnosti zákona, ... nikoli o zlou vůli". Nadále polemizuje se stěžovatelovým názorem, že podmínky pro podmíněné propuštění z výkonu trestu podle nového trestního zákoníku č. 40/2009 Sb. jsou pro odsouzeného příznivější než podle ustanovení starého trestního zákona č. 140/1961 Sb. Upozorňuje na to, že po zamítnutí návrhu na podmíněné propuštění se odsouzený ocitl v méně výhodném postavení, protože se mu prodloužila lhůta pro přípustnost podání nové žádosti o podmíněné propuštění podle § 331 odst. 1 tr. řádu. K závěru stížnostního soudu o tom, že odsouzený nesplnil podmínku vedení řádného života do budoucna, "si dovoluje být nalézací soud zdrženlivý", protože "není oprávněn právní závěry nadřízeného soudu přezkoumávat a hodnotit je".

14. Okresní státní zastupitelství Plzeň-město ve svém vyjádření ze dne 18. 8. 2010 shledává ústavní stížnost důvodnou. Důvody pro vyhovění ústavní stížnosti spatřuje především v tom, že stížnostní soud posoudil v neveřejném zasedání hmotněprávní předpoklady pro podmíněné propuštění odchýlně od soudu první instance, aniž by poskytl stěžovateli prostor pro vyjádření jeho stanoviska. Domnívá se, že byl porušen též zákaz reformace in peius ve smyslu § 150 odst. 1 tr. řádu, a tím též ústavní zákaz nezákonného stíhání ve smyslu článku 8 odst. 2 Listiny.

15. Naproti tomu Krajské státní zastupitelství v Plzni ve svém vyjádření ze dne 11. 8. 2010 pokládá ústavní stížnost za nedůvodnou a navrhuje její odmítnutí. Souhlasí se závěrem stížnostního soudu v tom, že pro podmíněné propuštění nebyla splněna zákonná podmínka stanovená v § 88 odst. 1 písm. a) TZ, tj. předpoklad vedení řádného života v budoucnu. Navíc krajské státní zastupitelství vyslovuje závěr, že stěžovatel ve výkonu trestu neprokázal svým chováním a plněním svých povinností polepšení, protože byl dvakrát kázeňsky trestán.

16. Všechna tři shora zmíněná vyjádření vedlejších účastníků byla zaslána stěžovateli, který k nim dne 24. 10. 2010 zaslal Ústavnímu soudu repliku. V ní stěžovatel vyslovil svůj souhlas s vyjádřením Okresního státního zastupitelství Plzeň-město, jinak setrval na argumentaci obsažené v ústavní stížnosti.

IV.

17. Vzhledem k tomu, že od ústního jednání nebylo možno očekávat další objasnění věci, Ústavní soud s (konkludentním) souhlasem účastníka a se souhlasem vedlejších účastníků podle § 44 odst. 2 zákona o Ústavním soudu od ústního jednání upustil.

V.

18. Ústavní soud po provedeném řízení dospěl k závěru, že ústavní stížnost je důvodná.

19. Ústavní soud v minulosti již mnohokrát zdůraznil, že jako zvláštní orgán ochrany ústavnosti zásadně není oprávněn zasahovat do rozhodovací činnosti obecných soudů, neboť není vrcholem jejich soustavy (srov. čl. 81 a 90 Ústavy). Ústavní soud není orgánem činným v trestním řízení a nemůže ani tyto orgány nahrazovat. Pokud soudy postupují v souladu s obsahem hlavy páté Listiny, nemůže na sebe Ústavní soud atrahovat právo přezkumného dohledu nad jejich činností (čl. 83 Ústavy). Ke kasaci napadeného rozhodnutí může Ústavní soud přikročit toliko tehdy, pokud napadeným rozhodnutím byla porušena základní práva stěžovatele chráněná ústavními předpisy. V posuzovaném případě k takovému porušení došlo.

20. V řízení před obecnými soudy byla rozdílně posuzována otázka, zda v daném případě bylo namístě při rozhodování o tom, zda jsou splněny podmínky pro podmíněné propuštění, aplikovat starý trestní zákon č. 140/1961 Sb., ve znění pozdějších předpisů, za jehož účinnosti došlo k odsouzení, anebo nový trestní zákoník č. 40/2009 Sb., který byl účinný v době rozhodování soudu o podmíněném propuštění. Ústavní soud souhlasí s názorem krajského soudu, že nový trestní zákoník je pro pachatele příznivější (§ 2 odst. 1 TZ), protože nové znění § 88 odst. 4 TZ ve výčtu trestných činů, u nichž je podmíněné propuštění přípustné až po

výkonu dvou třetin uloženého trestu, již neobsahuje ty trestné činy, za něž byl stěžovatel odsouzen (na rozdíl od ustanovení § 62 odst. 1 starého tr. zák.), a tudíž umožňuje podmíněné propuštění již po výkonu poloviny uloženého trestu. Chybné posouzení této otázky soudem první instance bylo v dané věci napraveno soudem druhé instance, a proto v tomto aspektu nedošlo k porušení ústavních práv stěžovatele.

21. Postupem soudu druhé instance však došlo k porušení základního práva na spravedlivý proces, garantovaného článkem 38 odst. 2 Listiny, podle něhož "každý má právo, aby jeho věc byla projednána veřejně, bez zbytečných průtahů a v jeho přítomnosti a aby se mohl vyjádřit ke všem prováděným důkazům". Soud druhé instance pochybil v tom, že své meritorní rozhodnutí o zamítnutí návrhu na podmíněné propuštění opřel o jiný hmotněprávní důvod, než jaký aplikoval soud první instance, aniž by přitom stěžovateli poskytl prostor pro vyjádření jeho stanoviska. Svě rozhodnutí soud učinil v neveřejném zasedání bez přítomnosti navrhovatele, aniž by ho předem seznámil se zamýšlenou právní argumentací a poskytl mu příležitost se k ní vyjádřit, eventuálně navrhnout důkazy svědčící v jeho prospěch.

22. Ústavní soud v řadě svých rozhodnutí dospěl k závěru, že v těch stádiích trestního řízení, v nichž je rozhodováno o osobní svobodě obviněného, jakož i o jeho vině a trestu, je třeba dbát na dodržení kontradiktorních rysů řízení, mezi něž mj. patří rovnost zbraní, možnost se znalostí věci vznášet argumenty ve svůj prospěch a vyvracet protiargumenty [srov. např. nálezy sp. zn. IV. ÚS 269/05 ze dne 27. 6. 2005 (N 129/37 SbNU 629), nálezy sp. zn. II. ÚS 1681/08 ze dne 24. 11. 2009 (N 240/55 SbNU 325)] - všechny judikáty Ústavního soudu jsou přístupné v internetové databázi na <http://nalus.usoud.cz>. Stejná procesní pravidla lze vztáhnout i na řízení o návrhu na podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Předpokladem pro naplnění těchto práv obviněného je buď jeho osobní přítomnost při úkonech trestního řízení (např. formou hlavního líčení, veřejného zasedání), nebo jiný procesní způsob představení relevantních skutečností (důkazů, tvrzení, zamýšlených postupů a právních argumentů) obviněnému a poskytnutí mu reálné možnosti k vyjádření a k eventuálnímu uplatnění jeho protiargumentů a návrhů. V daném případě tato příležitost nebyla stěžovateli v řízení před soudem druhé instance poskytnuta.

23. Také právní nauka zdůrazňuje, že institucionálně garantovaná možnost dotčených osob svými návrhy a námitkami účinně participovat na soudním procesu patří mezi elementární pravidla soudního řešení sporů (srov. Freeman, M. D. A.: *Lloyd's Introduction to Jurisprudence*. 7th ed. London : Sweet & Maxwell, 2001, str. 1378-1379, nebo Hart, H. L. A.: *Pojem práva* Praha : Prostor, 2004, str. 162).

24. Podle ustálené judikatury Evropského soudu pro lidská práva je třeba také na řízení, kterými je přezkoumávána důvodnost dalšího trvání omezení osobní svobody, vztáhnout stejné požadavky, jako jsou požadavky kladené na prvotní rozhodování o zbavení osobní svobody. Týká se to také záruk kontradiktornosti řízení (srov. např. rozhodnutí ESLP ze dne 29. 11. 1988 *Brogan a ostatní versus Velká Británie*, application no. 11209/84, bod 65).

25. Další ústavněprávní pochybení soudu druhé instance spočívá v tom, že extrémně vadně interpretoval hmotněprávní podmínku pro podmíněné propuštění, spočívající v prognóze řádného vedení života na svobodě. Ustanovení § 88 odst. 1 písm. a) TZ, které tuto podmínku obsahuje, používá formulaci "... může se od něho (tj. od odsouzeného - pozn. Ústavního soudu) očekávat, že v budoucnu povede řádný život". Logickou interpretací zákonného textu nelze dospět k jinému závěru než k takovému, že předpoklad takového chování odsouzeného se vztahuje k budoucnosti, tj. k době po eventuálním propuštění z výkonu trestu.

26. Stížnostní soud tento zákonný požadavek nerespektuje a neexistenci jeho splnění dovozuje z minulého chování odsouzeného. Ke zdůvodnění tohoto negativního závěru ohledně prognózy vedení řádného života převzal totiž stížnostní soud identické argumenty, jimiž nalézací a odvolací soudy zdůvodňovaly v roce 2006 uložení osmiletého trestu odnětí svobody. Stížnostní soud v odůvodnění svého rozhodnutí opakuje z odsuzujícího rozsudku, že společenská nebezpečnost jednání pachatele byla hodnocena jako vysoká - vzhledem k výši způsobené škody a ke způsobu páčání trestné činnosti, protože prý "obžalovaný zneužil důvěry dalších osob, které se zabývaly podnikáním ve stejném oboru a které se nechaly zlákat příslibem výhodných nabídek a velkého zisku". Z této argumentace stížnostní soud dovozuje, že "po výkonu poloviny takto uloženého trestu nelze dospět k závěru, že je dána prognóza řádného vedení života odsouzeného na svobodě. Pro takovýto závěr je třeba ještě dlouhodobějšího působení výkonu trestu".

27. Takovýto úsudek stížnostního soudu je však nepatřičný a logicky vadný. K okolnostem vztahujícím se k povaze a závažnosti spáchaného trestného činu je třeba přihlídnout při stanovení druhu a výměry původně uloženého trestu (§ 39 TZ). Nelze je opětovně zvažovat při rozhodování o podmíněném propuštění z výkonu trestu - došlo by tím k nepřipustnému porušení zákazu dvojího přičítání. Takový zákaz lze dovodit z obecného ústavního principu *ne bis in idem*, obsaženého v článku 40 odst. 5 Listiny.

28. Lze připomenout, že ve vzdálené minulosti skutečně ustanovení § 61 odst. 2 tr. zák. obsahovalo požadavek, aby soud při rozhodování o podmíněném propuštění přihlídl též "k závažnosti spáchaného trestného činu". Toto ustanovení však bylo zákonodárcem vědomě vypuštěno novelou provedenou zákonem č. 175/1990 Sb.

29. Od té doby též trestněprávní nauka všeobecně zastává názor, že "samotnou závažností trestného činu, za nějž byl uložen trest odnětí svobody, z jehož výkonu má být odsouzený podmíněně propuštěn, ... nelze zdůvodňovat případné zamítavé rozhodnutí o podmíněném propuštění" (viz Šámal, P. a kol.: *Trestní zákon. Komentář*. 5. vyd. Praha : C. H. Beck, 2003, str. 494).

30. Stejný závěr lze vyvodit též z judikatury Ústavního soudu. Tak např. v nálezu sp. zn. III. ÚS 611/2000 ze dne 22. 3. 2001 (N 51/21 SbNU 439) Ústavní soud vyslovil, že "rozhodující kritéria podmíněného propuštění jsou zákonem dána jednak v podmínce polepšení odsouzeného, potvrzeného jeho současným chováním a plněním jemu uložených povinností, jednak existencí takových skutečností, z nichž bylo by lze důvodně usoudit, že odsouzený po předčasném propuštění na svobodu povede řádný život". Rozhodovat je třeba "vždy podle stavu věci ke dni rozhodnutí, a nikoli podle stavu quo ante".

31. Nelze pustit ze zřetele ani kriminálně politický smysl institutu trestu odnětí svobody a institutu podmíněného propuštění z výkonu trestu. I když nový trestní zákoník neobsahuje výslovné ustanovení o účelu trestu (které obsahoval dříve platný § 23 tr. zák.), je nepochybné, že principy moderního trestního práva a trestání zahrnují mj. též aspekt resocializace odsouzeného a aspekt individuální prevence (výchova k řádnému životu). Smysl institutu podmíněného propuštění spočívá v tom, motivovat odsouzeného k tomu, aby svým chováním a plněním svých povinností ve výkonu trestu prokázal polepšení. Bylo-li dosud odpykanou částí trestu již dosaženo účelu trestem sledovaného, je další výkon trestu nepotřebný a také neodůvodněný. Podmíněné propuštění v sobě obsahuje nástroje pro pokračování procesu resocializace, protože je spojeno se stanovením zkušební doby (eventuálně též s vyslovením dohledu a s uložením přiměřených omezení a povinností - viz § 89 odst. 2 TZ). "Damoklův meč" hrozícího nařízení výkonu zbytku trestu výrazně snižuje riziko potenciální recidivy.

32. Je pokládáno za ústavně konformní, jestliže zákonodárce stanoví pro některé skupiny závažných trestných činů nebo pro pachatele odsouzené k výjimečným trestům přísnější podmínky pro podmíněné propuštění z výkonu trestu, spočívající v podmínce delší doby odpykaného trestu. Učinil tak též český zákonodárce v § 88 odst. 4 a 5 TZ. Podle české právní úpravy však není nikdy zcela vyloučena možnost podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody.

33. Lze připomenout, že v řadě západních demokratických států byla před ústavními soudy posuzována otázka, zda zákonodárce může generálně vyloučit možnost podmíněného propuštění (zejména u vysoce nebezpečných pachatelů, jimž byl uložen doživotní trest odnětí svobody), přičemž zahraniční ústavní soudy, s odvoláním na princip humanity a princip právního státu, zpravidla rozhodují tak, že absolutní vyloučení možnosti podmíněného propuštění možné není. Též při rozhodování o konkrétních ústavních stížnostech se zahraniční ústavní soudy začasté vyslovují ve prospěch aplikace institutu podmíněného propuštění (viz např. rozhodnutí německého Spolkového ústavního soudu 2 BvR 1158/97, 2 BvR 578/02, 2 BvR 796/02, 2 BvR 328/09, 2 BvR 2009/08).

34. Ústavní soud konstatuje, že v rovině ústavního práva došlo k porušení základního práva na spravedlivý proces, garantovaného článkem 38 odst. 2 Listiny, dále k porušení práva nebýt stíhán za čin, pro nějž již byl pravomocně odsouzen, garantovaného článkem 40 odst. 5 Listiny, jakož i práva být stíhán jen z důvodů a způsobem stanoveným zákonem, garantovaného článkem 8 odst. 2 Listiny.

35. Shora uvedená porušení základních práv jsou plně postačující pro kasaci napadených rozhodnutí. Proto Ústavní soud pokládal za nadbytečné zabývat se ještě dalšími námitkami stěžovatele; pokud by byly oprávněné, bude možno na ně reagovat v dalším průběhu trestního řízení.

VI.

36. Ústavnímu soudu nezbylo než ve výroku tohoto nálezu uvedená rozhodnutí podle § 82 odst. 1 a odst. 3 písm. a) zákona o Ústavním soudu zrušit.

37. Bylo zrušeno i prvoinstanční usnesení Okresního soudu Plzeň-město ze dne 18. 2. 2010 č. j. 3 PP 15/2010-27, byť nebylo v petitu ústavní stížnosti ke zrušení navrhováno. Ústavní soud tak učinil v zájmu právní jistoty a ve prospěch stěžovatele. Právní posouzení důvodů tohoto zamítacího usnesení se Ústavnímu soudu jeví jako nesprávné. Pokud by toto (nesprávné) právní posouzení napravoval až soud druhé instance, mohlo by být ohroženo ústavně zaručené právo stěžovatele na dvouinstanční trestní řízení (viz čl. 2 odst. 1 Protokolu č. 7 k Úmluvě).

38. Bude na obecných soudech, aby pokračovaly v řízení postupem podle § 314h a násl. tr. řádu. Otevírá se tím prostor též pro eventuální doplnění dokazování a možnost nového hodnocení důkazů.

39. Stěžovatel v ústavní stížnosti žádal, aby Ústavní soud přikázal Krajskému soudu v Plzni podle § 62 odst. 4 zákona o Ústavním soudu nahradit stěžovateli náklady řízení před Ústavním soudem, spočívající v nákladech právního zastoupení. Pro vyhovění tomuto návrhu Ústavní soud neshledal důvody.

Nález Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 2503/16 ze dne 4. 10. 2016, N 185/83 SbNU 37

Povinnost řádně a přesvědčivě odůvodnit rozhodnutí o podmíněném propuštění z výkonu trestu odnětí svobody; zákaz dvojího přičítání téhož

Nález Ústavního soudu - senátu složeného z předsedy senátu Vojtěcha Šimíčka (soudce zpravodaj) a soudců Ludvíka Davida a Jiřího Zemánka - ze dne 4. října 2016 sp. zn. II. ÚS 2503/16 ve věci ústavní stížnosti J. R., zastoupeného Mgr. Markétou Tillerovou, advokátkou, se sídlem V Zátíší 547, Čelákovice, proti usnesení Krajského soudu v Praze ze dne 11. 5. 2016 č. j. 9 To 221/2016-26, kterým byla zamítnuta stěžovatelova žádost o podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, za účasti Krajského soudu v Praze jako účastníka řízení.

I. Usnesením Krajského soudu v Praze ze dne 11. 5. 2016 č. j. 9 To 221/2016-26 bylo porušeno právo stěžovatele na spravedlivý proces podle čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod a zákaz dvojího přičítání podle čl. 40 odst. 5 Listiny základních práv a svobod.

II. Toto rozhodnutí se proto ruší.

Odůvodnění

I. Vymezení věci a předchozí průběh řízení

1. Včas podanou ústavní stížností, která splňuje podmínky řízení dle zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů, se stěžovatel domáhá zrušení v záhlaví označeného rozhodnutí, kterým Krajský soud v Praze (dále též jen "krajský soud") zrušil usnesení Okresního soudu v Nymburce (dále jen "okresní soud") ze dne 11. 4. 2016 č. j. 3 PP 13/2016-19, kterým byl stěžovatel podmíněně propuštěn z výkonu trestu odnětí svobody v trvání 4 roků, a znovu rozhodl tak, že se jeho žádost o podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody zamítá.

2. Z vyžádaného spisu zjistil Ústavní soud zejména následující skutečnosti.

3. Stěžovatel podal dne 5. 3. 2016 žádost o podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, který mu byl uložen za spáchání trestného činu loupeže. Tuto žádost podpořilo stanovisko Probační a mediační služby, z něhož zejména plyne, že rizika opakování trestné činnosti a sociálního selhání jsou u stěžovatele "v nízké hladině", a je proto doporučeno uložit čtyřletou zkušební dobu. Rovněž ze stanoviska Vězeňské služby České republiky (Věznice Jiřice) se podává, že jeho chování bylo a je v souladu s požadavky na kázeň a pořádek, byl i kázeňsky odměněn, přehodnotil svůj hodnotový žebříček a je patrný pozitivní posun v chování i v náhledu na předchozí trestnou činnost. Lze proto reálně předpokládat, že jeho další chování již bude prosociální.

4. Okresní soud shora citovaným usnesením stěžovatele podmíněně propustil z výkonu trestu odnětí svobody a stanovil zkušební dobu v trvání 5 let, přičemž zejména konstatoval, že se stěžovatel sice dopustil velmi závažné násilné trestné činnosti, nicméně tuto závažnost si plně uvědomuje, má velkou podporu ze strany rodiny, zajištěné zaměstnání, vykonal více než polovinu uloženého trestu a jeho hodnocení je velmi dobré.

5. Okresní státní zastupitelství v Nymburce proti tomuto usnesení podalo stížnost, odůvodněnou tím, že se stěžovatel dopustil závažné trestné činnosti, kdy byl závislý na hracích automatech, a proto spáchal 7 loupežných přepadení, při nichž prodavače ohrožoval střelnou zbraní. Za dobu více než 2,5 let sice nebyl kázeňsky trestán, nicméně získal pouze 3 kázeňské odměny. Nelze prý proto jednoznačně konstatovat, že stěžovatel v budoucnu povede řádný život. Tato stížnost byla stěžovateli doručena dne 27. 4. 2016 (č. l. 22).

6. Krajský soud v Praze v neveřejném zasedání konaném dne 11. 5. 2016 vydal usnesení napadené nyní projednávanou ústavní stížností. V jeho odůvodnění uvedl, že okresní soud pochybil, když z hodnocení stěžovatele ředitelem věznice dovodil patřičné polepšení, potřebné pro podmíněné propuštění. Toto hodnocení je prý totiž pouze průměrné, poněvadž stěžovateli byly uděleny jen 3 kázeňské odměny. Krajský soud se ztotožnil rovněž s námitkou státního zástupce ohledně závažnosti charakteru spáchané trestné činnosti, kdy je vysoké riziko recidivy.

II. Argumentace stěžovatele

7. Napadené usnesení krajského soudu dle stěžovatele porušilo jeho základní práva plynoucí z čl. 38 odst. 2 a čl. 40 odst. 5 Listiny základních práv a svobod (dále jen "Listina"). Tuto protiústavnost spatřuje v tom, že odvolací soud změnil rozhodnutí soudu prvního stupně, ačkoliv věc nedoplnil žádnými novými důkazy a aniž by stěžovateli dal možnost vyjádřit se k odvolání státního zástupce. Tím nerespektoval ani nálezy Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 1735/10 ze dne 12. 5. 2011 (N 90/61 SbNU 405) a sp. zn. III. ÚS 599/14 ze dne 5. 11. 2015 (N 194/79 SbNU 207; veškerá judikatura Ústavního soudu je dostupná též na <http://nalus.usoud.cz>), podle nichž i ve stadiu podmíněného propuštění z výkonu trestu musí být odsouzenému dána možnost se ve věci vyjádřit. Stěžovatel v napadeném usnesení krajského soudu spatřuje rovněž porušení zákazu dvojího odsouzení, neboť

krajský soud prý vycházel pouze ze závažnosti již spáchané trestné činnosti a z vysokého rizika recidivy. Budoucí chování stěžovatele tak dovodil z jeho chování minulého, které však již bylo zohledněno v odsuzujícím rozsudku [k tomu viz nálezy sp. zn. III. ÚS 1735/10 a sp. zn. III. ÚS 611/2000 ze dne 22. 3. 2001 (N 51/21 SbNU 439)].

III. Vyjádření účastníků řízení

8. K výzvě Ústavního soudu se k ústavní stížnosti vyjádřil účastník řízení - Krajský soud v Praze; Okresní státní zastupitelství v Nymburce se práva vyjádření výslovně vzdalo.

9. Krajský soud v Praze rekapituloval obsah napadeného usnesení a uvedl, že rozhodl o stížnosti v neveřejném zasedání bez průtahů a stěžovatel se mohl ke stížnosti vyjádřit písemně. Základní práva stěžovatele proto porušena nebyla a ústavní stížnost proto není důvodná.

10. S ohledem na obsah vyjádření krajského soudu je Ústavní soud nezasílal stěžovateli k případné replice, jelikož by to bylo zjevně neúčelné. Takový postup má totiž svoje opodstatnění jen tehdy, pokud se ve vyjádření účastníka řízení objeví konkrétní reakce na námitku stěžovatele, takže je namístě mu následně umožnit svoji argumentaci doplnit. Nedává však smysl stěžovateli vyzývat k pokračující polemice s názorem, s nímž byl dostatečně seznámen již v napadeném rozhodnutí.

IV. Vlastní hodnocení Ústavního soudu

11. Po prostudování ústavní stížnosti a vyžádaného spisu Ústavní soud dospěl k závěru, že ústavní stížnost je důvodná.

12. První stížnostní námitka se týká toho, že krajský soud změnil rozhodnutí soudu prvního stupně, ačkoliv věc nedoplnil žádnými novými důkazy a aniž by stěžovateli dal možnost vyjádřit se k odvolání státního zástupce.

13. K tomu Ústavní soud uvádí, že podle jeho ustálené judikatury [viz např. stěžovatelem citovaný nálezy sp. zn. III. ÚS 1735/10 ze dne 12. 5. 2011 (N 90/61 SbNU 405)] skutečně platí, že odvolací soud pochybí, pokud své meritorní rozhodnutí o zamítnutí návrhu na podmíněné propuštění "opře o jiný hmotněprávní důvod, než jaký aplikoval soud prvního stupně, aniž by přitom stěžovateli poskytl prostor pro vyjádření jeho stanoviska", a své rozhodnutí soud učiní "v neveřejném zasedání bez přítomnosti navrhovatele, aniž by ho předem seznámil se zamýšlenou právní argumentací a poskytl mu příležitost se k ní vyjádřit, eventuálně navrhnout důkazy svědčící v jeho prospěch". V těch stádiích trestního řízení, v nichž je rozhodováno o osobní svobodě obviněného, jakož i o jeho vině a trestu, je totiž třeba dbát na dodržení kontradiktorních rysů řízení, mezi něž mj. patří rovnost zbraní, možnost se znalostí věci vznášet argumenty ve svůj prospěch a vyvracet protiargumenty [srov. např. nálezy sp. zn. IV. ÚS 269/05 ze dne 27. 6. 2005 (N 129/37 SbNU 629), nálezy sp. zn. II. ÚS 1681/08 ze dne 24. 11. 2009 (N 240/55 SbNU 325)]. Stejná procesní pravidla lze vztáhnout i na řízení o návrhu na podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Předpokladem pro naplnění těchto práv obviněného je proto buď jeho osobní přítomnost při úkonech trestního řízení (např. formou hlavního líčení, veřejného zasedání), nebo jiný procesní způsob představení relevantních skutečností (důkazů, tvrzení, zamýšlených postupů a právních argumentů) obviněnému a poskytnutí mu reálné možnosti k vyjádření a k eventuálnímu uplatnění jeho protiargumentů a návrhů.

14. Jak plyne ze shora provedené rekapitulace věci, v daném případě rozhodl krajský soud v neveřejném zasedání konaném dne 11. 5. 2016 v nepřítomnosti stěžovatele. Skutečnost, která odlišuje tento případ od případu rozhodovaného nyní, nicméně spočívá v tom, že předmětná stížnost Okresního státního zastupitelství v Nymburce podaná proti citovanému usnesení okresního soudu ze dne 11. 4. 2016 byla dne 27. 4. 2016 doručena stěžovateli, takže ten měl reálnou možnost na ni zareagovat, neboť neveřejné zasedání krajského soudu se konalo až dne 11. 5. 2016. Těto možnosti však nevyužil. Tato stížnostní námitka proto není důvodná.

15. Druhá stížnostní námitka se týká toho, že se krajský soud dopustil porušení zákazu dvojího odsouzení, když prý vycházel pouze ze závažnosti již spáchané trestné činnosti a z vysokého rizika recidivy. Budoucí chování stěžovatele tak dovodil z jeho chování minulého, které však již bylo zohledněno v odsuzujícím rozsudku.

16. K tomu Ústavní soud opět nejprve odkazuje na svoji ustálenou judikaturu (viz opakovaně citovaný nálezy sp. zn. III. ÚS 1735/10), podle níž hmotněprávní podmínku pro podmíněné propuštění spočívající v prognóze řádného vedení života na svobodě nelze vyložit jinak nežli tak, že "předpoklad takového chování odsouzeného se vztahuje k budoucnosti, tj. k době po eventuálním propuštění z výkonu trestu". Při zdůvodňování negativního závěru ohledně prognózy vedení řádného života proto nepostačuje převzít identické argumenty, jimiž soudy dříve zdůvodňovaly uložení trestu odnětí svobody. Pokud by k tomu totiž došlo, jednalo by se o nepřipustné porušení zákazu dvojího přičítání, odporující principu ne bis in idem, obsaženému v čl. 40 odst. 5 Listiny. Podobně v nálezu sp. zn. III. ÚS 611/2000 ze dne 22. 3. 2001 (N 51/21 SbNU 439) Ústavní soud vyslovil, že "rozhodující kritéria podmíněného propuštění jsou zákonem dána jednak v podmínce polepšení odsouzeného, potvrzeného jeho současným chováním a plněním jemu uložených povinností, jednak existencí takových skutečností, z nichž bylo by lze důvodně usoudit, že odsouzený po předčasném propuštění na svobodu povede řádný život". Rozhodovat je třeba "vždy podle stavu věci ke dni rozhodnutí, a nikoli podle stavu quo ante".

17. Tento právní výklad se opírá rovněž o kriminálněpolitický smysl institutů trestu odnětí svobody a podmíněného propuštění z výkonu trestu. I když nový trestní zákoník neobsahuje výslovné ustanovení o účelu trestu (viz dříve platný § 23 trestního zákona), je nepochybné, že principy moderního trestního práva a trestání zahrnují mj. též aspekty resocializace odsouzeného a individuální prevence (výchova k řádnému životu). Smysl institutu podmíněného propuštění totiž spočívá v tom motivovat odsouzeného k tomu, aby svým chováním a plněním svých povinností ve výkonu trestu prokázal polepšení. Bylo-li dosud odpykanou částí trestu již dosaženo účelu trestem sledovaného, je další výkon trestu nepotřebný a také neodůvodněný. Podmíněné propuštění v sobě tedy obsahuje nástroje pro pokračování procesu resocializace, protože je spojeno se stanovením zkušební doby (eventuálně též s vyslovením dohledu a s uložením přiměřených omezení a povinností - viz § 89 odst. 2 trestního zákoníku). Hrozící nařízení výkonu zbytku trestu pak má výrazně snižovat riziko potenciální recidivy.

18. Pokud použije Ústavní soud tato obecnější ústavněprávní východiska na konkrétní okolnosti nyní projednávané věci, je zcela zřejmé, že napadené usnesení krajského soudu při této konfrontaci nemůže obstát. Jak totiž plyne ze shora provedené rekapitulace (viz bod 6), krajský soud bez toho, že by jakkoliv doplnil доказování, dospěl ke zcela opačnému právnímu závěru než okresní soud. Zatímco totiž okresní soud konstatoval, že hodnocení stěžovatele ve výkonu trestu je dobré, zaujal krajský soud odlišný právní názor, podle něhož je hodnocení provedené ředitelem věznice "pouze průměrné" a stěžovateli byly uděleny jen 3 kázeňské odměny. Tuto zásadní změnu posouzení hodnocení stěžovatele však krajský soud nijak blíže neodůvodnil, neboť např. nevysvětlil, kolik kázeňských odměn a v jaké frekvenci by (zřejmě) považoval za postačující, případně jak více vlastně stěžovatel mohl reálně prokázat polepšení, resp. v jakém směru mohlo být vyjádření ředitele věznice pro stěžovatele pozitivnější.

19. Z předmětného stanoviska ředitele věznice se totiž podává (č. l. 10), že chování a vystupování stěžovatele bylo vždy v souladu s požadavky na kázeň a pořádek, pokyny zaměstnanců respektoval, zapojoval se do úklidu, neměl vztahové problémy s ostatními vězni, plní pracovní povinnosti a program zacházení se snaží plnit v celém rozsahu zadání. Aktivně se zapojuje do výchovného kolektivu a konkrétně vypomáhal při organizaci a vedení kurzu angličtiny. Udržuje písemný a návštěvní kontakt s manželkou, otcem a bratrem, má vytvořeny pracovní návyky a uložený trest akceptuje, postupně splácí také vzniklé dluhy. V závěru tohoto stanoviska je uvedeno, že stěžovatel v průběhu výkonu trestu "přehodnotil svůj hodnotový žebříček, je patrný pozitivní posun v jeho chování i v náhledu na předchozí trestnou činnost. Pokud využije možnosti, které mu nabízí především jeho rodinné zázemí, lze reálně předpokládat, že jeho další chování již bude prosociální". Za této situace proto Ústavní soud konstatuje, že závěr krajského soudu o tom, že toto hodnocení ředitele věznice je pouze průměrné, a tedy nepostačující pro podmíněné propuštění stěžovatele, je povýtce pouze nepřipustně apodiktický, neboť není nikterak blíže odůvodněn, a není proto ani způsobilý přesvědčivě dovodit tak zásadně odlišný závěr oproti předchozímu závěru okresního soudu.

20. Krajský soud totiž rovněž naprosto pominul pozitivní stanovisko Probační a mediační služby a nevyjádřil se nijak k argumentaci okresního soudu, který zdůraznil, že stěžovatel má plnou podporu své rodiny, je motivován vést řádný život a má zajištěno zaměstnání. Ústavní soud nemohl samozřejmě přehlédnout, že okresní soud rozhodl po výslechu stěžovatele (prostřednictvím videokonference - č. l. 15) a i z jeho osobního projevu teprve dovodil, že si závažnost spáchané trestné činnosti uvědomuje a je plně orientován, i pokud jde o jeho dřívější hráčskou závislost. Okresní soud rovněž pozitivně zohlednil, že aktivní přístup stěžovatele k plnění povinností nepolevil ani poté, co byla jeho předchozí žádost o podmíněné propuštění zamítnuta jako nedůvodná, a znovu získal kázeňskou odměnu. Oproti tomu krajský soud rozhodl v neveřejném zasedání, takže vůbec neměl možnost se stěžovatelem bezprostředně komunikovat, a na odůvodnění okresního soudu v celém jeho rozsahu nereagoval.

21. Ústavní soud proto s ohledem na shora uvedené konstatuje, že krajský soud dospěl k opačnému hodnocení věci za situace, kdy v podstatě pouze zcela přehodnotil skutková zjištění okresního soudu, aniž by však svoje učiněné závěry řádně a přesvědčivě odůvodnil. Stěžovateli je nutno přisvědčit rovněž v tom směru, že ratio decidendi napadeného usnesení krajského soudu skutečně spočívá v tom, že byla akcentována závažnost trestné činnosti spáchané stěžovatelem. Tím se však krajský soud dopustil zmíněného nepřipustného porušení zákazu dvojího přičítání, když toliko s poukazem na tuto trestnou činnost zdůrazňuje vysoké riziko recidivy.

V. Závěr

22. Ústavní soud uzavírá, že Krajský soud v Praze napadeným usnesením porušil stěžovatelovo právo dle čl. 36 odst. 1 a čl. 40 odst. 5 Listiny. Proto Ústavní soud ústavní stížnosti vyhověl a napadené rozhodnutí zrušil.